

Hot och våld i arbetslivet

En analys av samband mellan hot och våld och olika typer av psykiska och psykosomatiska arbetsrelaterade besvär

Kerstin Fredriksson²¹

Jan Selén²¹

Sammanfattning

18 procent av kvinnorna och 10 procent av männen uppgav 2005 att de någon gång under de senaste 12 månaderna varit utsatta för våld eller hot om våld på sin arbetsplats. Genom att använda material från Arbetsmiljöundersökningen har vi kunnat analysera sambanden mellan externt hot/våld och konflikter/kränkningar på arbetsplatserna och olika typer av psykiska och psykosomatiska arbetsrelaterade besvär.

Vi fann då att interna konflikter och kränkningar i väl så hög grad som externt hot och våld bidrar till olika typer av arbetsrelaterade besvär. Stöd från arbetskamrater och chefer verkar bidra till att mildra effekten av problemen. Skillnaden mellan betydelsen av interna konflikter/kränkningar och externt hot/våld var mer uttalad för män än för kvinnor.

Inledning

Hot och våld förekommer i ganska stor utsträckning på våra arbetsplatser. Hela 18 procent av kvinnorna och 10 procent av männen uppger att de någon gång under de senaste 12 månaderna varit utsatta för våld eller hot om våld på sin arbetsplats enligt Arbetsmiljöundersökningen 2005²². Antalet anmälda brott som gäller våld

---

²¹ Författarna är verksamma vid analysenheten på avdelningen för näringsliv och arbetsmarknad vid SCB. Förfrågningar kan ställas direkt till författarna via e-post med adress fornamn.efternamn2@scb.se resp. fornamn.efternamn@scb.se.

²² www.scb.se/AM0501

mot tjänsteman har ökat något sedan 1997, medan en markant minskning skett sedan toppåret 2001.

Inom vissa yrkesgrupper²³ är hot och våld mer vanligt än inom andra. Bland manliga poliser, skötare och vårdare hade nästan hälften varit utsatta för våld eller hot om våld minst ett par dagar per månad. Gruppen kvinnliga poliser har också varit utsatta, men gruppen är så pass liten i våra undersökningar att uppgifterna är osäkra. Bland kvinnor återfinns vi de utsatta grupperna främst bland olika typer av vårdpersonal. Nästan var tredje kvinnlig skötare och vårdare har upplevt hot eller våld varje månad. Även bland lärare, kvinnliga såväl som manliga, är våld eller hot om våld vanligt.

Vetenskapliga artiklar om hot och våld på arbetsplatser har publicerats från ett stort antal länder, bl. a. Sverige, Danmark, USA, Irland och Turkiet. Här beskrivs t.ex. sjuksköterskors upplevelser (Andersson A-M, Eriksson A-L, 2006), sjukvårdsarbetsares problem (Menckel E, Viitasara E, 2002) (Ayranci U, 2005) (Schulte JM, Nolt BJ, 1998) (Privitera M, Weisman R, 2005), problem vid nattöppna butiker (Geijer P, 2002), receptionisters erfarenheter (Chambers F, Kelly M, 2006), socialsekreterarnas situation (Osback A, 2006) (Spencer PC, Munch S, 2003), ambulanspersonalens erfarenheter (Suserud BO, Blomquist M, 2002) samt hur journalister och politiker drabbas av våld (Högman B, 2005). I en artikel från Danmark (Wieclaw J, Agerbo E, 2006) beskrivs hur hot och våld i arbetslivet ökar risken för depression och stressrelaterade besvär bland både kvinnor och män.

I en nyligen utkommen sammanställning av resultaten från den fjärde europeiska arbetsmiljöundersökningen från European Foundation for Improvements of Living and Working Conditions (Parent-Thirion A, Macías E F, 2007) behandlas hot och våld på arbetsplatsen i ett speciellt kapitel. I undersökningen har man skilt på våld från kollegor och ickekollegor samt även undersökt hälsoeffekterna av att vara utsatt för hot och våld.

Enligt undersökningen har våldet på arbetsplatserna ökat något under perioden 1995–2005. Personer som arbetar med utbildning, hälso- och sjukvårdsarbete samt på hotell och restauranter var speciellt utsatta. Man fann även att hög utbildning inte skyddar mot

---

²³ Redovisningen bygger på Standard för svensk yrkesklassificering. Se även www.scb.se/ssyk

hot och våld på arbetsplatsen, det gällde speciellt vid utsatthet från andra än kollegor. Dessutom fann man att anställda inom offentlig sektor löpte mer än dubbelt så stor risk som anställda inom privat sektor.

Metodbeskrivning

Hot och våld i arbetslivet kan naturligtvis innebära olika former av fysiska skador, men i denna artikel ska vi koncentrera oss på den negativa psykiska inverkan av att arbeta på arbetsplatser där externt hot och våld är vanligt förekommande. Vi har använt oss av ett sammanslaget material från de Arbetsmiljöundersökningar (ingår i Sveriges officiella statistik och genomförs vartannat år av SCB på uppdrag av Arbetsmiljöverket) som genomförts 1999–2005.

De frågor som ingår i denna studie är alla hämtade från enkätdelen av Arbetsmiljöundersökningen. Enkäten skickas ut till dem som i en inledande intervju sagt ja till att fylla i en enkät om sina arbetsförhållanden. Arbetsmiljöundersökningen använder sig av ett delurval från Arbetskraftsundersökningen och omfattar alltså ett tvärsnitt av den sysselsatta befolkningen. Varje Arbetsmiljöundersökning baseras på ett urval av ca 14 000 personer²⁴.

I våra analyser ingår totalt 38 350 personer, 20 007 kvinnor och 18 343 män, som besvarat enkäten. Vi har valt att studera samband mellan hot och våld på arbetet och olust att gå till arbetet samt olika typer av arbetsrelaterade besvär. Hot och våld samt kränkande behandling från allmänhet, patienter, elever m.fl. benämns "externt hot och våld", medan hot och olika typer av kränkande behandling från arbetskamrater och chefer benämns "interna konflikter och kränkningar". De valda variablerna beskrivs nedan i resultatavsnittet.

Först gjordes en faktoranalys för att gruppera variablerna och sedan en multivariat analys, enligt en strukturekvationsmodell (SEM), där sambandet mellan hot och våld och olika typer av arbetsrelaterade besvär analyserades. Analyserna gjordes separat för kvinnor och män.

Det analysförfarande vi använt ger möjligheter att använda avancerade regressionsmodeller trots att variablerna inte är beskrivna med

---

²⁴ För detaljer, se www.scb.se/statistik/AM/AM0501/dokument/AM0501_BS_2005.doc

en numerisk skala. På så sätt kan vi använda alla värden för ordinalskalevariabler i analyserna.

Analysmodellerna beskrivs mer i detalj i Bilaga 1.

Resultat av analyserna

Totalt 5 239 personer, 3 551 kvinnor och 1 688 män, har någon gång varit utsatta för hot och våld från andra än arbetskamrater under de senaste 12 månaderna under perioden 1999–2005. Av dessa har 1 017 personer, 672 kvinnor och 345 män, varit utsatta varje vecka. Det visar sig att på arbetsplatser där externt hot och våld är vanligt förekommande, där förekommer interna bråk och sexuella trakasserier arbetskamraterna emellan i högre utsträckning än på de arbetsplatser där externt hot och våld är mindre vanligt. Olika typer av arbetsrelaterade besvär såsom att känna sig trött och håglös, ha huvudvärk och orolig mage var vanligare på arbetsplatser där externt hot och våld förekommer än på arbetsplatser utan sådana problem. Dessutom kände man i större utsträckning olust inför att gå till arbetet och tankar på jobbet höll ofta medarbetarna vakna.

Genom den inledande faktoranalysen har variablerna grupperats på följande sätt:

- *Arbetsrelaterade besvär:*
  - Jag har under de senaste 3 månaderna känt mig trött och håglös.
  - Jag har under de senaste 3 månaderna haft svårt att sova därför att tankar på jobbet håller mig vakna.
  - Jag har under de senaste 3 månaderna känt olust inför att gå till arbetet.
  - Jag har under de senaste 3 månaderna haft huvudvärk.
  - Jag har under de senaste 3 månaderna haft orolig mage.
Skala: varje dag, ett par dagar per vecka, en dag per vecka, ett par dagar per månad, inte alls eller sällan.
  - Jag har under de senaste 12 månaderna gått till arbetet trots att jag med tanke på mitt hälsotillstånd borde ha sjukskrivit mig.
Skala: fyra gånger eller mer, två till tre gånger, en gång, aldrig.

- *Externt hot och våld:*

- Jag är utsatt för våld eller hot om våld i mitt arbete.
- Andra än mina arbetskamrater bråkar.
- Jag är utsatt för sexuella trakasserier från andra personer.
- Jag kommer i mitt arbete i nära kontakt med svårt sjuka eller människor med allvarliga problem.

Skala: varje dag, ett par dagar per vecka, en dag per vecka, ett par dagar per månad, några gånger de sista 3 månaderna, någon gång de sista 12 månaderna, inte alls de sista 12 månaderna.

- *Interna konflikter och kränkningar:*

- Jag är utsatt för personlig förföljelse från arbetskamrater eller chefer.
- Jag är utsatt för sexuella trakasserier från arbetskamrater eller chefer.
- Jag är indragen i konflikter eller bråk med chefen.
- Jag är indragen i konflikter eller bråk med mina arbetskamrater.

Skala: varje dag, ett par dagar per vecka, en dag per vecka, ett par dagar per månad, några gånger de sista 3 månaderna, någon gång de sista 12 månaderna, inte alls de sista 12 månaderna.

- *Stöd från arbetskamrater och chefer:*

- Jag har möjligheter att få stöd och uppmuntran från arbetskamrater när arbetet känns besvärligt.
- Jag har möjligheter att få stöd och uppmuntran från chefer när arbetet känns besvärligt.

Skala: alltid, för det mest, för det mesta inte, aldrig.

- Det händer att andra personer visar uppskattning för något jag gjort.

Skala: varje dag, ett par dagar per vecka, en dag per vecka, ett par dagar per månad, inte alls eller sällan.

De olika variablerna finns beskrivna mer i detalj på SCB:s webbplats²⁵.

I analyserna utgår vi från de numeriska värdena på svarsalternativen enligt dokumentationen ovan; 1–7, 1–5 till exempel. Beräkningarna bygger på korrelationerna mellan variablerna. Rangordningen mellan svarsalternativen kan inte sättas ifråga, men däremot är det inte

---

²⁵ www.scb.se/statistik/AM/AM0501/dokument/AM0501_DO_2003.pdf

självklart hur stora skillnaderna mellan dem är och vilka numeriska värden de ska ha. Vi redovisar därför resultaten utifrån s.k. polykoriska korrelationer, vilka utvecklats just för data med enbart ordnade skalnivåer.

I de multivariata analyserna fann vi följande samband mellan arbetsrelaterade besvär och externt hot och våld, interna konflikter och kränkningar på arbetsplatsen och stöd från arbetskamrater och chefer.

13. Samband mellan psykiska och psykosomatiska arbetsrelaterade besvär och externt hot och våld, konflikter och kränkningar på arbetsplatsen samt inverkan av stöd från arbetskamrater och chefer

13. Association between psychological and psychosomatic work related disorders and threats, violence, conflicts and violations at the workplace as well as effects of support from colleagues and heads

	Interna konflikter och kränkningar	Externt hot och våld	Stöd från arbets- kamrater och chefer
Kvinnor	0,41	0,22	-0,25
Män	0,46	0,13	-0,21
Totalt	0,44	0,22	-0,20

Alla koefficienter är starkt signifikanta²⁶. Vi ser att interna konflikter och kränkningar i väl så hög grad som externt hot och våld bidrar till de olika typerna av arbetsrelaterade besvär. Vi kan också se att stöd från arbetskamrater och chefer inverkar i motsatt riktning och har en mildrande effekt vad gäller besvären.

Koefficienterna beskriver riktningen av påverkan och den inbördes styrkan av denna påverkan. Detta innebär t.ex. att om de interna konflikterna och kränkningarna ökar, så motsvaras det av ökade besvär bland kvinnorna enligt den positiva koefficienten 0,41. Om stödet från arbetskamrater och chefer ökar för samma grupp, så motsvaras detta av minskade besvär enligt koefficienten -0,25. Vi kan från tabellen se att för männen är skillnaden mellan koefficienten för interna konflikter och kränkningar och koefficienten för externt hot och våld större än för kvinnorna. Det är dock svårt att från resultaten av denna modellbaserade regressionsanalys exakt ange hur mycket de olika komponenterna inverkar på arbets-

²⁶ Enligt RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) har modellerna tillfredsställande anpassning med värden kring och under 0,05. Skattningsmetod är WLS (vägd minstakvadratmetod).

relaterade besvär. Vi beaktar inte heller skillnaderna i yrkesfördelning mellan kvinnor och män.

För tabell 13 har vi utnyttjat de vikter som framtagits för undersökningen. Olika individer har olika vikter beroende på urvalsförfarandet och genom vikterna kan man försöka hantera bortfallsproblem i undersökningen. För analysen här blir det dock små skillnader i beräkningen med respektive utan vikter.

Diskussion

Arbetsplatser där man konfronteras med mycket externt hot och våld tycks också vara arbetsplatser där arbetskamraterna, i högre grad än på övriga arbetsplatser, sinsemellan bråkar och behandlar varandra respektlöst. Vi kan utifrån denna undersökning inte uttala oss om orsakerna till detta, men en iakttagelse man ofta gör är att i ett våldsamt samhälle är också våldet inom t.ex. familjen vanligare. Vi har inte kunnat hitta någon vetenskaplig artikel där detta bekräftas, men många skildringar i dagspressen har berört ämnet under senare år. Denna "smittande effekt" tycks enligt vår studie också gälla arbetslivet. Våldet blir det legitima och kanske enda sättet att lösa konflikter.

I studien från Danmark (Wieclaw J, Agerbo E, 2006) visades på samband mellan arbetsrelaterat våld och depression bland kvinnor och stressrelaterade problem bland männen. I den europeiska arbetsmiljöundersökningen från European Foundation for Improvements of Living and Working Conditions (Parent-Thirion et al., 2007) fann man att bland dem som varit utsatta för hot och våld på sina arbetsplatser, var olika typer av psykosociala problem nästan fyra gånger så vanliga som bland dem som inte varit det. Även högre förekomst av fysiska problem som magbesvär noterades och sjukfrånvaron var markant högre än bland dem som inte varit utsatta. Ett intressant resultat var också att interna konflikter och kränkningar på arbetsplatsen ledde till väl så mycket sjukfrånvaro som hot och våld utifrån.

Resultaten i vår studie visar att den som utsätts för hot, våld och kränkningar i arbetet, såväl internt som externt, har ökad risk att utveckla olika typer av arbetsrelaterade besvär som i förlängningen kan leda till allvarligare problem och kanske också depressioner och sjukfrånvaro. Såväl för kvinnor som för män har psykiska och psykosomatiska arbetsrelaterade besvär starkare samband med interna konflikter och kränkningar än med externt hot och våld, men skillnaderna är större för män än för kvinnor. I den ovan nämnda

europiska arbetsmiljöundersökningen har man inte redovisat resultaten för kvinnor och män separat, så vi vet inte om deras resultat stöder vad vi kommit fram till. Det är svårt att finna någon förklaring till att inverkan av interna konflikter och kränkningar jämfört med externt hot och våld är starkare för männen än för kvinnorna. Kanske männen i flera av de nämnda yrkena ser det externa våldet som en naturlig del av arbetet.

Vår studie visar på betydelsen av stöd från arbetskamrater och chefer. Detta överensstämmer med slutsatserna i artikeln om sjuksköterskornas upplevelser efter hot och våld inom den somatiska vården (Andersson A-M, Eriksson A-L, 2006). De viktigaste faktorerna i hanteringen av upplevelser var enligt denna litteraturstudie support från kollegor samt goda coping strategier. Den negativa inverkan av avsaknad av stöd från arbetsledningen beskrivs också.

Frågan om hot och våld förekommer på arbetsplatsen tycks enligt den faktoranalys som gjorts i samband med denna studie i första hand uppfattas som en fråga om externt hot och våld. Därför är det viktigt att fråga mer i detalj om förföljelser, trakasserier och bråk med arbetskamrater och chefer för att få en bild av förekomsten av interna konflikter och kränkningar på våra arbetsplatser.

Det nya i denna studie är att vi kunnat påvisa att de interna bråken arbetskamrater emellan förekommer i större utsträckning på arbetsplatser där man konfronteras med externt hot och våld än på arbetsplatser där externt hot och våld inte förekommer. Vi har också visat att konflikter och kränkningar kollegor emellan har en väl så stor betydelse för psykiska och psykosomatiska arbetsrelaterade besvär som externt hot och våld.

Arbetsmiljöverket har gett ut föreskrifter om hot och våld i arbetsmiljön. Dessa föreskrifter behandlar hur säkerheten kan förbättras på arbetsplatser där hot och våld förekommer. Rekommendationer finns om hur säkerhetsmedvetandet höjs och hur rutinerna förbättras. Föreskrifter finns också om hur man motverkar kränkande särbehandling i arbetslivet.

Resultaten i denna studie visar på vikten av att både arbeta med externt hot och våld och interna konflikter och kränkande särbehandling. Betydelsen av stöd från arbetskamrater och chefer för att motverka olika typer av psykiska och psykosomatiska besvär lyfts också fram. Vi har däremot inte undersökt om sjukfrånvaron ökar för dem som utsätts för externt hot och våld respektive interna konflikter och kränkningar. En sådan analys skulle kunna göras med hjälp av datamaterial som förvaltas av SCB.